

Religija prakulture.

Dr. A. Gahs.

SADRŽAJ. — SUMMARIUM.

Religio culturae vetustissimae.

Introductio. Religio, phaenomena religiosa, admixtiones religioni in genere humano: idea Entis Supremi cum ethica et cultu externo, mythologia et heroes culturae, manismus, animismus et fetišismus, totemismus et tabuismus, magia. Quae forma religionis antiquissima est?

I. Ethnologia de religione hodiernorum populorum culturae relative vetustissimae.

A. Asia meridionalis et Oceania: Minkopi, Prae-Dravidi, Vedda, Semang, Senoi, Aëta, Toala, Kubu, Pygmaei Melanesiae, Tasmani, Kurnai, Čepara, Juin, Kulin.

B. Africa: Dama, Nama, San, Zulu, Negrili, Kindija, Sandave, Niloti.

C. America meridionalis: Jagan, Ona, Alakaluf, Tehuelče, Puelče, Čarua, Gvaikuru, Džes, Puri-Koroados, Uitoto.

D. America septentrionalis: Juki, Hoka, Penuti, Jurok, Višok, Algonkin occidentales, Seliš, Palaeo-Eskimi, Ainu, Lapi.

II. Mythologia comparativa et palaeontologia linguistica de originali religione hodiernorum populorum culturae primariae (et secundariae).

A. Venatores totemistici et horticolae matriarchales: Australienses et Papua, Austrici et Indo-Sinenses, Dravidi et Caucasienses, Bantu et Nigritae, merid. et septentr. Indiani, Palaeo-Sibirienses.

B. Pastores nomades: Hamitae et Semitae, Arii et Altaii.

III. Ethnologi, linguistae, psychologi eruditi de religione culturae relative vetustissimae. Magna immutatio pristinorum opinionum. A. Lang; L. v. Schroeder et P. Ehrenreich: Encyclopedia of Religion and Ethics et qui vocantur Americanistae; J. Leuba et K. Oesterreich; K. Preuss et A. Nieuwenhuis; F. Graebner et R. Lasch.

IV. Praehistoria coniuncta cum ethnologia (et palaeontologia linguistica) de religione extinctorum populorum culturae relative vetustissimae. Ad cognoscendam religionem palaeolithicorum nonnisi indirecta via perducī possumus. Quae via duplex est.

Conclusio. Omnes fontes, sive directa sive indirecta via, hanc imaginem religionis culturae relative vetustissimae efficiunt; est religio quae credat existere Ens Supremum, personale et unicum in suis proprietatibus.

tibus. Hoc Ens Supremum est dominus omnium, bonus atque benignus, auctor et custos ordinis moralis. Hoc Ens Supremum in suis fidelibus conscientiam elicit subiectionis absolutae quae inde apparet, quod praecepta sua exsequuntur, precibus id adeunt et sacrificiis (primicialibus) adorant. Quaelibet alia phaenomena religiosa et admixtiones vel parum vel omnino non adoleverunt. Quae imago potest ac debet unicum esse fundamentum ad diiudicandam religionem culturae absolute vetustissimae, quam nulla scientia profana atque positiva via directa attingere potest. Haec imago omnes hypotheses evolucionisticas de origine religionis diruit, quippe quae omnes posterioribus phaenomenis et admixtionibus religiosis nitantur, cum vera eius origo non nisi in idea Entis Supremi quaeri possit. Tali solutioni problematis etiam psychologia experimentalis favet (J. Leuba et J. Lindworsky). Alia est quaestio (scientiae profanae), unde idea Entis Supremi in genere humano originem ducat. Duae sunt opiniones. Tuentur eas P. W. Schmidt S. V. D.: cognitio naturalis, et Mgr Le Roy: revelatio primaeva. Etsi prior opinio facilius confirmari potest, tamen pro altera quoque seriae pugnant rationes.

BIBLIOGRAFIJA.

Izvore i literaturu navodim u samome tekstu. Ovdje donosim samo djela (zbirke izvora ili važnija literaturu), što ju više puta citiram, pa ih zato označujem kraticama: Anthropos, Revue Internat. d' Ethn. et de Ling. T. I.—XIX. (1906.—1924.) St. Gabriel-Mödling près Vienne. (A) V. Cathrein, Die Einheit des sittlichen Bewusstseins der Menschheit. Bd. I.—III. Freiburg i. B. 1914. (C.) P. W. Schmidt, Die Stellung der Pygmäenvölker in der Entwicklungsgeschichte des Menschen. Stuttgart 1910. (SP.) Id., Der Ursprung der Gottesidee. Bd. I. Münster i. W. 1912. (SU.) Semaine d' Ethn. relig. Compte-rendu de la IIIe session. Enghien-St. Gabriel 1923. (SE.).

UVOD.

Sa historijskog gledišta možemo religiju u najširem smislu riječi ovako definirati: teoretsko i praktično priznavanje (potpuno) ovisnosti čovjeka od osobnog (i natprirodnog) Najvišeg Bića, koje međutim ne isključuje ovisnosti i o drugim višim bićima. To je religija u subjektivnom smislu. Religiju u objektivnom značenju sačinjava nauk o Najvišem Biću, iz kojega izvire teoretsko i praktično priznavanje ovisnosti o Njemu. Sa čisto historijskog gledišta možemo razlučiti ove sastavne elemente objektivne religije. Teoretsko priznavanje pretpostavlja u prvom redu spoznaju osobnog Najvišeg Bića, odnosno i drugih viših bića, a ta spoznaja rađa svijest i čuvstvo ovisnosti čovjeka prema njima. Praktično pak priznavanje N. B. pokazuje se s jedne strane u podlaganju vlastite volje spoznanoj ili očitovanoj volji Najvišeg Bića (i drugih viših bića), a s druge strane u posebnim činima, koji imaju da zasje-

doče unutrašnju svijest i čuvstvo ovisnosti. Tako se religija u objektivnom značenju sastoji ponajprije od neke teodiceje, nadalje od stanovite etike i napokon od izvanjskog kulta. Velim »izvanjskog«, jer već spoznaja Najvišeg Bića, odnosno i drugih viših bića, i podlaganje vlastite volje njihovoj volji sačinjavaju dio kulta, i to unutrašnjega. Izvanjski kult očituje se u povijesti religijâ napose u molitvi i u žrtvi.

Ako se sada ogledamo po rodu ljudskome, vidjeti ćemo, da su temeljni pojmovi religije ostvareni u različitim oblicima i pojavama. Osim toga primili su mnoge primjese iz drugih kulturnih područja. Tema rasprave iziskuje, da u bitnim crtama upoznamo sve pojave, koje nose na sebi religijske osebine ili dolaze u svezi sa religijom. Prikaz će biti kratak, baziran na neposrednoj interpretaciji, u koliko je to moguće, i skroz hierografski t. j. bez obzira na kulturno-historijski položaj pojedine religijske pojave, da li naime dolazi općenito ili sporadično, da li kod starijih ili mladih naroda i sl. Dakako, već sâm raspored i slijed prikaza odaje i hierološku obradbu, ali tu će opravdati cijela ova rasprava.

Ideja Najvišeg Bića jest ideja osobnog bića, koje svojim osebinama nadvisuje sve, što postoji. Svuda je »stvoritelj ili proizvođač svijeta«, ili barem glavnih njegovih dijelova, makar taj svijet bio i vrlo malen. Nadalje sve ili vrlo mnogo može On i zna, ne prestaje postojati, daje ljudima svoje zapovijedi, koje se u glavnom slažu s dekalogom, kazni neposlušnost i t. d. Time dolazi u neposrednu vezu s etikom. Ali osobito se ističe svojstvo dobrote: Najviše Biće svuda je dobro i dobrostivo. Izvanjski je kult nejednak. Gdje je više ili manje redovit, tu nalazimo molitvu gotovo općenito, ali žrtve mnogo manje. Inače kult dolazi do izražaja samo u veoma rijetkim zgodama, ili se ime Najvišeg Bića tek spominje u konvencionalnim frazama, makar to bivalo i dnevno.

Gdje je ideja Najvišeg Bića čista, jaka i živa, tu faktično ima čisti religijski karakter t. j. proizvodi svijest i čuvstvo (posvemašnje) ovisnosti. S druge opet strane iz činjenice, da je Najviše Biće svuda »stvoritelj svijeta«, ili kako Englezi običavaju da kažu: »Maker«, izlazi jasno, da se ideja o njemu osniva na racionalnoj (bilo neposrednoj bilo posrednoj) spoznaji po principu kauzaliteta.

Mitologija kazuje, kako čovjek sebi predočuje pojave i događaje u prirodi i kako ih tumači prema svomu djelovanju, bilo neposrednom bilo posrednom. Treba razlikovati nižu i višu mitologiju. Niža mitologija bavi se najrazličnijim pojavama u prirodi, a svrha joj je ta, da na svoj način pronađe uzroke tih pojava. Na pr. zašto sunce na večer zapadne, a ujutro opet izađe; zašto se mjesec mijenja, i to upravo na svoj određeni način; zašto izvjesna gora ima ovakav oblik ili izvjesna živo-

tinja ovakova svojstva i t. d. Ta vrst mitologije najočitije dokazuje »nagon kauzaliteta« u rodu ljudskome t. j. potrebu i težnju za istraživanjem uzroka svih pojava u prirodi. Viša mitologija bavi se u glavnom nebeskim tjelesima. Zato se i zove astralna mitologija. Ali ona upliće u svoj prikaz, u mitsko pripovijedanje, stanovite historijske događaje i izvjesne ideje. Dijeli se u dvije velike grupe: lunarnu i solarnu mitologiju. Mitska upotreba ostalog zviježda (Venere, Plejada, Orion, Polarnice i t. d.) sačinjava treću i sasvim sporednu grupu. Između oba glavna tipa lunarna mitologija ima daleko više ogranaka.

Ponajprije da navedem neka ustaljena »lunarna pripovijedanja«, koja vuku lozu iz niže mitologije. Mlad ili slijedeća koja faza (primitivni narodi razlikuju do 7 ili pače 9 faza!) je sjekira, čula, mač, bumerang, ili luk, a uštap i posve tamni mjesec (ljudska) glava. Kako se ti oblici neprestano izmjenjuju, eto ti bezbroj priča o gorostasnim junacima, koji se međusobno biju, ili o aždajama i zmajevima sa mnogo glava, koje silni junak siječe, ali one uvijek iznova izrastu. Ili se priča o junaku, kojega je strjelica pogodila u nogu, ili ga je ujela zmija, pa je smršavio sve do kostura. — Prva četvrt ili obližnja koja faza je zdjela ili čaša, puna nebeske tekućine: »žive vode« ili žestokog i čudnovatog pića. Čaša se isprazni, ali se sama opet i napuni. Od njezine sadržine piju veliki junaci, da dobiju neodoljivu snagu ili da si povrate izgubljeni vid, pače i život: kad ubijenog tom vodom poliju, on opet oživi (kao što i mjesec za mlada). — Mlad je zmija, a posve tamni mjesec ogromna žaba, koja je izronila iz vode. Zmija guta žabu i silno nabrekne (uštap), pa je mora ispustiti iz ralja (poslije uštapa dolazi tamni mjesec sve više na javu). Ali uštap je i ogroman jež ili zec ili medvjed, koji se je izvukao iz zemlje ili izišao iz špilje u proljeće (nanovo oživio) ili promijenio dlaku, a može biti i tigar ili jaguar, koji uvijek nose »promjenljivu« (dvobojnu) dlaku. Mjesec za opadanja je pauk, koji prede (tamnu) mrežu. Mlad je opet i rog kakove životinje, napose krave i koze, ili zub vepra ili vrat kakovih ptica, napose labuda, guske, patke i gavrana. Kako pak uštap i posve tamni mjesec označuju i ljudske glave, eto ti priča o velikim čarobnjacima ili višim bićima, koja se znadu pretvoriti u svakovrsne životinje. — Konačno nije nikakovo čudo, da Mjesec i kao takav ima moć oživljavanja, napredovanja i pretvaranja, pa tako utječe i na zemlju. Plodnost naime zemlje, životinja i ljudi ovisi u prvom redu od Mjeseca. Kad on raste, sve na zemlji napreduje. Osobito upliva na rast bilja: trave, povrća, žita i drveća. Uostalom i kiša ovisi o Mjesecu: to je ona »živa voda«, koja se krije u posudi Mjeseca.

Međutim to već vodi u višu lunarnu mitologiju, koja ima tri glavna oblika. Prvi oblik ispoređuje uštap s prvim čovjekom u naponu njegove snage, koji iza toga stari i slabi, dok ne

umre. Ali iz njegovog trupla, i to upravo iz srca, izraste drvo sa devet grana, pod kojima nastaju novi ljudi, t. j. iz posve tamnog mjeseca »izraste« mlađ sa devet daljnjih faza. Osim toga iz mrtvih usta prvog čovjeka izade mnoštvo zlih duhova (bolesti), koji muče njegovo potomstvo, t. j. tamni mjesec neprestano obavlja svijetli mjesec. — Drugi oblik ima veoma mnogo varijanata. Evo jedne vrlo raširene. U početku je bilo samo Najviše Biće, koje stvori biće sebi slično, čovjeka. Zatim su oba lebdjeli »kao dva labuda« nad neizmjernim morem (uštap na plavetnom nebeskom svodu). Najviše Biće zapovjedi prvom čovjeku, da zaroni u to more i sa njegovog dna donese malo zemlje (iza uštapa svijetli Mjesec nestaje, a pokazuje se tamni). Ono malo zemlje Najviše Biće metne na more, a zemlja stane naglo rasti (tamni se Mjesec sve više širi. Tako su za mit tamni Mjesec i Crna Mati Zemlja jedno te isto). Iz zemlje stane nicati svakojako bilje (mlađ i slijedeće faze). Na toj zemlji nastani se i prvi čovjek (uštap). Ali taj prvi čovjek bio je Najvišem Biću neposlušan: sakrio je u ustima nešto zemlje; kad je izronio iz mora. Sada je za kaznu ta zemlja nabrekla u njegovim ustima, pa je mora izbaciti, a sam bude od Najvišeg Bića progнан u zemlju (iza uštapa opet raste tamni mjesec i konačno sasvim prekrije svijetloga). Ali Najviše Biće stvoriti će nove ljude. Iz crne zemlje i iz trupla prvog čovjeka, koji je sagnjio u njoj, izraste drvo sa devet grana i t. d., kao u prvom obliku. — U trećem obliku mita dolazi na početak »prapećina« ili Pramajka (posve tamni mjesec), iz koje iskoče dva brata, blizanci. Jedan je lijep, mudar i dobar (svijetli Mjesec ili Mjesec u napredovanju), a drugi je ružan, lud i zao (tamni Mjesec ili Mjesec u opadanju). Oba zajedno stvaraju zemlju, životinje i ljude, ali što prvi načini i uredi dobro, to drugi pokvari. Od toga drugoga potječe i smrt.

Solarna mitologija mnogo je siromašnija. U glavnom poznaje dva originalna temata: dnevni i godišnji. Dnevni tema prikazuje Sunce kao mladića, puna života i ljepote, koji se rodi bez oca od matere (zemlje, od koje »odskaače« kod izlaska). On doduše ostari (kod zalaza), ali ne umire, (jer neumanjene veličine i snage ujutro ponovno izlazi). Solarna mitologija ne pozna smrti, a svoj ideal na zemlji gleda u tropskoj flori (i fauni). — Kao kozmogonički mit donosi solarna mitologija svemirsko jaje (Sunce u magli), koje no je u početku lebdjelo sâmo i konačno se raspuklo. Od jedne polovice lupine nastade nebeski svod, a od druge zemlja. Žumanjak ostade kao sunce, a od bjelanjaka razvijaju se zvijezde na nebu i razna bića na zemlji. — Godišnji tema prikazuje »gospodina Sunce«, kako svake godine u proljeće oploduje »gospodu ili mater Zemlju«, a obično se veli, da tom zgodom »silazi« preko posebnog kakovog

drveća na zemlju. Ovaj tema je razno prilagođen tropskom i umjerenom pojasu.

Najrazličitiji miti nastaju spajanjem lunarne i solarne mitologije. Najvažniji su t. z. konfliktni miti, koji se osnivaju na promatranju Sunca i Mjeseca u razdoblju od mjesec dana, a prikazuju ih kao viša bića u borbi i međusobnom proganjanju. Stapanje olakšava lunarna mitologija, koja u trećem svom obliku iznosi borbu svijetlog i tamnog Mjeseca. Zato u konfliktnim mitima često puta Sunce zauzme mjesto svijetloga Mjeseca, a »promjenljivi« Mjesec simpliciter dobiva ulogu tamnoga Mjeseca. U tim mitima sadržana je više puta i plemenska historija. S njima su u neposrednoj svezi i t. z. kalumniatorični miti, u kojima su protivna mitska bića izvrgnuta ruglu. U njima se očituje svijesno izmišljanje mitskih motiva.

Sigurno je, da se mitologija u glavnom osniva na personifikaciji: miti pridavaju predmetima prirode, napose nebeskim tjelesima, ljudsku spoznaju i volju. »Duša predmeta« kao takova nema važnosti za mitologiju. Nadalje je očito, da je po sebi niža mitologija neka primitivna znanost o prirodi, a viša i neka filozofija. Zato ta viša ili astralna mitologija dobiva i religijski karakter. Kako se vidi iz glavnih njezinih oblika, u njoj su izraženi temeljni nazori o životu, a u nju su također pretočene i nekakove tradicije o stvaranju svijeta i ljudi. Tako je s njome spleteno i Najviše Biće. Astralni heroji u glavnom su prvi ljudi t. j. plemenski praoci pojedinih naroda ili, kako se u mitima također ističe, poslanici Najvišeg Bića. Oni su učitelji tradicionalne kulture, kulturni heroji, konačno »bogovi«, kojima se mora da moli i žrtvuje. Astralna je mitologija glavna podloga i izvor politeizma. Ali još više nego religijski kult zahvaća astralne »bogove« magija (isp. dalje). Treba još primjetiti, da solarna mitologija odaje klice pan-teizma, a lunarna krije u sebi neku vrstu materijalizma.

Manizam je poštivanje preda, odnosno uopće pokojnika. Kao što u mitologiji, tako i u manizmu treba da razlikujemo profani i religijski elemenat. Profani manizam je naprosto briga za pokojnike poradi rodbinskih veza na zemlji. Osniva se dakle na pietetu i nekoj socijalnoj dužnosti, a svakako pretpostavlja prekogrobni život. Religijski manizam gleda u predima i pokojnicima moćna bića, koja mogu da ili škode ili koriste, a imaju također i svojih zahtjeva, kojima mora da se udovolji. Treba dakle molitava i žrtava. Manističke žrtve mogu imati karakter ugovora »do ut des«. Ali ako su predi i pokojnici samo posrednici pred Najvišim Bićem i prvim čovjekom, koji je kulturni heroj i »bog«, onda mogu manističke žrtve poprimiti i potpuni religijski značaj. — Manizam u pravom smislu riječi ima pred očima bliže srodnike obitelji. Kult naime prvog čovjeka t. j. plemenskog praoca

izražen je u mitologiji, odnosno u kulturnim herojima, a kult klanskih pređa napose je istaknut u totemizmu. Medutim je sigurno, da je i pravi (religijski) manizam u izravnoj svezi sa lunarnom mitologijom i sa kultom »lunarnog« praoca (isp. prvi i drugi oblik te mitologije). Na manizam se opet prislanja štovanje lubanja (muških) pređa, koje se zato spremaju u posebnim posudama.

Animizam (animizam) pridaje ljudsku dušu predmetima prirode. Razlikuje se dakle od mitologije, koja prosto personificira. I animizam može biti ili profani ili religijski. Ako se animizacija proteže na sve predmete, onda je animizam neka vrsta filozofije o prirodi, koja pridavanjem duše svim dijelovima prirode tumači njezine pojave i promjene: gdje mi tražimo »sile«, tu ovi gledaju »duhove«. Religijski animizam nastaje onda, kad se »dušama predmetâ« ili dusima prirode iskazuje religijski kult. O tom kultu vrijedi isto, što sam rekao o manističkim žrtvama. Glavni dusi religijskog značaja nalaze se u zemlji, u vodama, u gorama i pećinama, u posebnom drveću i u šunama. — I (religijski) animizam jest u najužoj vezi sa lunarnom mitologijom, odnosno sa manizmom. Dusi naime prirode konačno nijesu ništa drugo, nego li duše pokojnika, koje nevidljivo nastavaju zemlju i njezine dijelove. Osim toga se kaže u lunarnoj mitologiji (isp. sva tri oblika), da je iz mrtvih usta prvoga čovjeka, koji je u zemlji sagnjio, poteklo mnoštvo zlih duhova. Uistinu su animistički dusi uvijek brži na zlo, nego na dobro. Isto tako se u mitima ističe, da božanstvo Zemlje (t. j. praotac poslije smrti ili opet lunarna Pramajka) ima vrhovni nadzor nad svim dusima prirode. Napokon svi predmeti, u kojima stanuju glavni dusi, imaju veliku ulogu u lunarnim mitima o stvaranju svijeta i ljudi.

Posebna je vrsta animizma t. zv. fetišizam. Stanovitim operacijama uvede se duh u određeni predmet, fetiš, i prisili na stalni boravak u njemu. Fetišizam dakle očito je u vezi sa (duhovnom) magijom (isp. dotični odsjek). Svrha mu je naime, da duhove prirode posve podvrgnu pod vlast čovjeka i učini ih ovisnima o njegovoj volji.

Totemizam uopće je izravni ili neizravni savez čovjeka sa totemom t. j. sa određenim bićima prirode, a napose sa životinjama, u svrhu međusobne zaštite i pomoći. Taj savez zahtijeva od čovjeka, da svoj totem ne smije (ubiti niti) jesti, odnosno upotrebljavati. Treba da razlikujemo individualni, spolni i klanski totemizam. Individualni je totemizam savez između pojedinca i određene vrste totema. Ako pojedinac dolazi u užu savez s određenim članom totemske vrste, onda se to naziva n a g u a l i z a m. Izbor totema je individualan, a većinom se događa u snu u doba puberteta. — Spolni totemizam je savez svih muškaraca plemena sa mužjacima određenoga

totema i svih žena sa ženkama istoga totema. Kako se vidi, ovdje je totem već po sebi uvijek životinja, i to faktično se uvijek radi o malim pticama ili sisavcima, koji lete (na pr. šišmiši), a koje primitivni narodi drže pticama. — Međutim, totemizam u pravom smislu je klanski totemizam. Svaki klan plemena ima jedan ili više totema, koje smatraju da su ili direktni predci klana ili krvni prijatelji i saveznici preda, jer su sklopili prijateljstvo i savez izmiješavši međusobno krv. Zato su pripadnici istoga klana srodni, pa se ne smiju međusobno ženiti. Takovi totemistički klanovi redovito stanuju na određenom stalnom mjestu. Zato se klanski totemizam zove također i ženiđbeni i lokalni totemizam. Kako se vidi, klanski je totemizam posebna vrsta manizma, koja regulira u prvom redu socijalni poredak. Stoga gledišta ima skroz profani karakter. Totemi su nadalje zaštitnici plodnosti svoje vrste predmeta (životinja, bilina i dr.). Tako klanski totemizam ima i ekonomsko, odnosno trgovačko značenje: klanovi izmjenjuju »totemske« produkte, jer pojedini klan ne smije uživati svoje vlastite toteme. U svrhu veće produktivnosti totema poduzimaju se i posebne ceremonije, koje imaju značaj stvarne magije (isp. slijedeći odsjek).

Totemizam, napose klanski, prati tabuizam. To je skup svih zabrana, koje zaštićuju totem sa strane čovjeka. Međutim tabuizam može postojati i neovisno od totemizma. U tom događaju označuje uopće zabrane, koje se tiču osoba, mjesta ili stvari poradi njihovog izvanrednog položaja (na pr. kralja), značenja (na pr. drveta, u kojem duh stanuje) ili uopće neke »svetosti« (na pr. domaćeg ognjišta), odnosno »nečistoće« (na pr. mrtvaca). Tko prekrši tabu, mora da podnese određenu kaznu (nesretni James Cook morao je da takav prekršaj na Havajima glavom plati!) ili da se podvrgne ceremonijama »čišćenja«, i to napose vodom ili vatrom.

I totemizam i tabuizam dobivaju u glavnom religijski karakter, kad se prislone ili spoje s kojom od spomenutih religijskih pojava. Tabuizam lako nađe svuda mjesto. Totemizmu je po sebi najbliži put do (religijskog) manizma. Međutim valja da istaknem, da totemizam gotovo redovito dolazi združen sa solarnom mitologijom, premda zasada još ne vidim, da li je tu po srijedi nutarnja sveza ili samo izvanjska, historijska. Svakako totemizam ima u sebi najmanje religijskih osebina.

Radikalno oprečna religiji je magija. One se jedna drugoj protive kao vatra vodi. Magija bi se mogla definirati: teoretsko i praktično poricanje ovisnosti čovjeka od osobnog Najvišeg Bića i drugih viših bića. Ali se takova definicija ne može historijski opravdati, jer nigdje nema čiste i isključive magije. Ona je kao neka ukleta pratilica religije, kao sjena koja se za religijom povlači, kao korov koji je nastoji da obraste. Magija se više očituje kao težnja za

potpunom samostalnošću, u istinu pak nikada ne prevladava sasvim. Najviše Biće ne dosiže ona nikada direktno, nego tek indirektno na taj način, da ga izolira, rastavi od ljudi i potisne u praktičnu zaborav. Prema tome daje se lakše opisati, i to otprilike ovako: magija nastoji postojano i sebično, da sasvim neovisno od Najvišeg Bića (i drugih viših bića) dopre do znanja i vlasti, kojima bi čovjek mogao, posredovanjem stanovitih predmeta ili obreda, da prisilno i nepreyarno utječe na tajne sile, koje nadilaze prirodne zakone, bile one osobne ili neosobne. Glavne opreke između religije i magije pokazuju se u ovim elementima: Religija se u prvom redu temelji na spoznaji Najvišeg Bića (i drugih viših bića), dakle na djelovanju uma. Magija izvire iz interesirane težnje za potpunom neovisnošću u svijetu, dakle iz volje (i čuvstva) — »eritis sicut dii...«. Predmet religije ističe se nada sve svojom osobnošću. U magiji je glavno sila, makar se ona nalazila i u posjedu osobnih bića. Najznačajnija manifestacija religije jest molitva. Magija se u glavnom oslanja na vještinu — »le tout est de savoir!« (Mrg Le Roy). Iz ovih opreka daje se razumjeti i općeniti karakter magije, u kojem se ističu oholost (P. F. Bouvier), te iracionalnost i amoralnost (P. W. Schmidt).

Ako mimođemo bezbrojna gatanja o budućnosti i čarolije za obranu od manjih zlih utjecaja ili »uroka«, onda se glavni program magije kreće oko dugog, udobnog i punog izživljavanja života na ovoj zemlji. Zato se ona brine o dvijem glavnim brigama: očuvati na svoj način život i zdravlje, te unaprijediti plodnost zemlje, životinja i ljudi. Dijeli se pak u dvije velike grupe: stvarnu i duhovnu magiju, i to po sredstvu, kojim želi da dođe do svojih konkretnih ciljeva. **S t v a r n a m a g i j a** operira tako zvanim tajnim fizičkim silama, a oslanja se na solarnu mitologiju i na totemizam. Tako na pr. u inicijacionim ceremonijama išćupaju doraslim mladićima svu kosu po tijelu i namažu ih crvenom bojom, da time postanu »srodni« jutarnjem Suncu, koje se pomalja bez jasnih zraka i crvenkaste je boje. Time bi mladić imao da dobije neiscrpivu snagu Sunca. Ta magija teži napose za seksualnom muškaračkom snagom. Zato ima s njome u vezi raznih operacija na pr.: circumcisio (doraslih mladića!), incisio, subincisio et perforatio priapi. Raznim pak obredima, u prvom redu faličkim, hoće da utječe na plodnost životinja i na rodnost bilja, osobito totema. Kak se vidi, sve aludira ili na dnevni ili na godišnji tema solarne mitologije. — **D u h o v n a m a g i j a** zove se i **š a m a n i z a m**, a hoće da se domogne tajnih sila, za koje drže, da ih imadu duhovi prirode i pokojnici. Oslanja se dakle na animizam i na manizam, dosljedno (prema prije izloženome) na lunarnu mitologiju. Ta sila dobila je kod raznih naroda i posebna imena: **m a n a**, **arunkulta**, **o r e n d a**, **vakonda** i t. d. Izvanredni ljudi (šamani) posjeduju, vele, takovu

silu u veoma obilatoj mjeri. Oni su upravo »opsjednuti« dusima prirode i predima, pa prema vlastitoj vještini mogu s njima da više ili manje gospodare. Vrhunac je postignut u fetišizmu, kako sam već prije istaknuo. Istina, treba tu i žrtava, i to krvnih, ali te su žrtve samo ucjena za šamanističku silu. Duhovna magija treba i ljudske krvi. Do šamanističke naime sile možeš doći i tako, da si prisvojiš dio tijela od onoga, koji tu silu posjeduje u većoj ili manjoj mjeri. Odatle potječe t. zv. lov na lubanje t. j. umorstvo i čuvanje osušene lubanje umorenoga, a djelomično barem ide amo i k a n i b a l i z a m. Postoje i posebna »t a j n a d r u š t v a«, u kojima je šamanizam koncentriran. Tko dobro umije vladati silom duhova i preda, taj može da sve postigne, a napose može da liječi bolesti. Šamanističke ceremonije vrlo su komplicirane, a šamani ih vrše u nekoj ekstazi, do koje dolaze također i umjetnim načinom: uživanjem otrovnih bilina, bubnjanjem i t. d. — Gdje se spoje stvarna i duhovna magija, tu može da nastane pravi pakao nemorala i grozota.

Eto, što nam pruža hierografija na temelju sigurnih i kritički ispitanih izvora, i to u općenitoj slici bez obzira na prostor i vrijeme. Treba ponovno da naglasim, da je to zbijeni prikaz, koji gleda samo na temeljne pojave i primjese religije u rodu ljudskome. Zato je i suhoparan. Uistinu u potankostima izgleda sve to drukčije, sve je puno života i šarolikosti, puno nutarnje intenzivnosti ili izvanjske buke, puno borbe između vjere i nevjere, između religije i magije, one borbe, za koju je Goethe s pravom rekao, da je »pravi, najdublji, gotovo jedini tema čitave ljudske povijesti«. Djelomice ćemo sve to upoznati kod niza naroda u prvom poglavlju. Potpuno se može da upoznade jedino čitanjem samih izvora.

Hierografija može još i da klasificira sve različne pojave prema tome, u kolikoj mjeri sadržaju čistih religijskih elemenata i oponiraju magiji. Na taj način možemo da razlučimo pet razreda. U prvi razred bez dvojbe spada ideja Najvišeg Bića, i to jedino ona. Gdje je ta ideja jasna i živa, tu ne može magija da uspijeva. Drugi razred sačinjavaju mitologija i kulturni heroji. Oni su na prijelazu domenâ religije i magije. S jedne strane lunarni miti o stvaranju svijeta redovito respektiraju Najviše Biće, a kulturni heroji redovito također uživaju zaštitu Najvišeg Bića protiv magije. S druge strane opet solarna mitologija nosi već sama u sebi klice magije, i to stvarne, a kulturni heroji, u koliko su prvi ljudi i praoci plemena, ne mogu se tako lako otresti fatalne činjenice, da su »pūt od pūti i krv od krvi« njihove oni, koji ih na zemlji obožavaju i zazivlju. U treći razred idu m a n i z a m i a n i m i z a m, koji faktično više utvrđuju i podupiru magiju, i to duhovnu, nego li religiju. Dokle može to da dotjera,

pokazuje fetišizam. Četvrti razred tvore totemizam (i tabuizam). Po sebi nemaju nikakova posla niti sa religijom niti sa magijom, jer se više tiču socijalnog uređenja. Ali faktično primaju u sebe i jednih i drugih elemenata, i to daleko više magičkih. To najbolje pokazuju ceremonije za umnažanje totema, koje sadržaju čistu stvarnu magiju. U peti razred spada sama magija sa svim svojim bljutavštinama i okrutnostima, koje nemaju ništa zajedničko sa religijom.

Kad i ne bismo apstrahirali od prostornog ili uopće horizontalnog raširenja religijskih pojava i primjesa, što ne spada u ovu raspravu, ipak bi i s općeg gledišta ostalo glavno pitanje vremenskog ili uopće vertikalnog raspoređenja t. j. njihovog kulturno-historijskog položaja i razvoja. Za naš je tema to od temeljne važnosti. Što je dakle bilo na početku? Da li su sve opisane pojave već od početka postajale ili su nastale u različno doba? Ako je ovo drugo, onda se pita, koja je religijska pojava najstarija, odnosno nije li areligija t. j. magija još starija? Prema tome je problem ovo: da li se cijeli razvoj kretao u smjeru od ideje Najvišeg Bića do razvratne magije ili obratno? Ili su se možda obje pojave samostalno i uporedo razvijale iz ostalih pojava? Ili je koja određena pojava, na pr. animizam ili (niža) mitologija, bila najdublji korijen, iz kojega je preko ostalih pojava konačno izrasla na jednoj strani ideja Najvišeg Bića, a na drugoj magija? Ili je napokon svaka pojava, odnosno barem ova ili ona, sasvim samostalno nastala u određeno vrijeme? Što može uopće hierografija da na to odgovori? Može jedino da daje veću ili manju vjerojatnost stavovitoj mogućnosti na temelju psihološke analize pojedinih pojava. Konačno i sigurno rješenje ostaje izvan njezinoga dohvata. Evo na pr. jedne ovakove analize. Budući da su neke pojave vrlo komplicirane, a neke opet međusobno vrlo oprečne (religija i magija, lunarna i solarna mitologija): nije vjerojatno, da su sve od početka postojale. Nadalje čini se vrlo vjerojatnim, da neki oblici lunarne mitologije upravo pretpostavljaju ideju Najvišeg Bića. Od lunarne mitologije zavisni su opet animizam i animizam, a na njih se oslanja duhovna magija. U stadiju pak duhovne magije mogla je vrlo lako nastati solarna mitologija, i to slijedeći (sumarno) put lunarne, a na solarnu se opet oslanja stvarna magija. Totemizam (i tabuizam) uopće ne spadaju u taj razvoj i mora da imaju samostalni izvor. Ostaje dakle jedinstveni razvojni pravac s dva moguća smjera: ili od ideje Najvišeg Bića do (stvarne) magije ili obratno. Budući da se ne vidi, što bi čovjeka iz kala magije moglo podići i dovesti do etičke ideje Najvišeg Bića, dok je obratni put vrlo razumljiv i lako moguć: jest najvjerojatniji ovaj razvoj: od etičke ideje Najvišeg Bića putem degeneracije do (stvarne) magije. Ali je to samo »najvjerojatniji« razvoj sa stajališta hierografije i ništa više.

Tko bi naime htio tomu razvoju da podade historijsku zbilju i sigurnost, taj bi sa gledišta profane znanosti postao aprioristički »evolucionist« poput onoga, koji bi u ime hipoteze descendencije postavio na početak razvoja magiju. Uistinu gornja »analiza« na više mjesta ne odgovara faktičnom historijskom razvoju. U zaključku ćemo upoznati više takovih »analiza«, samo protivnog smjera.

Moralnu sigurnost o zbiljskom historijskom slijedu i razvoju religijskog fakta daje jedino hierologija. Njezina je prva zadaća, da horizontalni prikaz hierografije izvanjskim i objektivnim kriterijima pretvori u vertikalni, i tako da pomoću relativne kronologije svakoj religijskoj pojavi i primjesi odredi njezino kulturno-historijsko mjesto. Onda se naprosto »odčita«, što je bilo na početku. Ali da hierologija dođe do tog cilja, mora da uzme u obzir cijelu kulturu. Zato hierologija u pitanju najstarijeg oblika religije, do kojega može da dođe profana znanost, zavisi od tri specijalne kulturno-historijske discipline: od etnologije (u užem smislu), lingvističke paleontologije s komparativnom mitologijom i od prehistorije (isp. Bog. Sm. XII. br. 1. str. 2., 9.—11., te br. 2. str. 198. i 206.—207.).

Ponajprije treba da jednom za uvijek naglasimo, da nijedna profana znanost ne može izravnim, pozitivnim putem da prodre do apsolutne prakulture. Tako je na pr. utvrđeno, da je danas poznata sigurno najstarija prehistorijska kultura, t. zv. Chelléen, proširena gotovo po svim dijelovima svijeta: ostavila je naime tragova u Europi, Egiptu, juž. Africi, Indiji, Japanu i u Sjevernoj Americi (J. de Morgan, Les premières civilisations, str. 7. i 110.—117.). A to znači, da je od njezinoga postanka proteklo već mnogo vremena, i da se prvobitni narod već raspao na mnoga plemena. Isto vrijedi za događaj, kad bi se našli sigurni ostaci još starije kulture (na pr. t. zv. »eolitske«). Ako bi se naime pronašli samo na jednom mjestu, tko bi se usudio da razložno ustvrdi, da se upravo na ovom određenom mjestu pojavila apsolutno prva kultura, a ne možda na drugom, koje nam je ostalo nepoznato, ili na kojem su svi ostaci kulture za uvijek propali? Prvi dakle čovjek, prva obitelj, prvo pleme i njegova kultura ostaju i ostati će za pozitivnu profanu znanost za uvijek sakriveni. Ona može da dohvati jedino relativnu praksu u t. j. onu, do koje se pozitivnim putem uopće može da dopre. Do predodžbe i neke ideje o apsolutnoj prakulturi možemo da dođemo jedino zaključivanjem na temelju podataka, što nam ih pruža relativna prakultura i njezin kasniji historijski razvoj. Zato je nužno, da iznajprije pokupimo te podatke. Jednako je sigurno, da i u relativnoj prakulturi najteže saznajemo što god i o istinskoj njezinoj religiji. Prehistorija nam o njoj uopće ne govori ništa, i to iz posve razumljivih razloga (isp. Bog. Sm. br. 2. str. 191.—192.). Lingvistička paleontologija i

komparativna mitologija dopiru u glavnom samo do donje granice relativne prakulture, a i to više ili manje indirektnim putem. Ostaje etnologija (u užem smislu), koja uistinu može da daje razmjerno dosta iscrpivih podataka o religiji relativne prakulture. Zato ćemo s njome i početi.

1. Etnologija o religiji današnjih naroda relativne prakulture.

Pomoću kulturno-historijske metode uspjelo je etnologiji, da već sada objektivnim načinom u krupnim crtama utvrdi slijed t. zv. primitivnih kultura (isp. I. c. str. 206.). A najsigurnije utvrđena je upravo relativna prakultura. Njezini nosioci jesu danas plemena i narodi, što sam ih u »Sadržaju« na čelu ove rasprave naveo pojedinačno po kontinentima.

Uistinu na temelju kriterija forme i kvantiteta (isp. I. c. str. 202.—203.) dokazano je, da navedena plemena i narodi sačinjavaju u svakom kontinentu veće ili manje kulturne oblasti t. j. područja homogene i međusobno srodne kulture, a različite od svih okolnih kultura. Tako u svakom kontinentu tvore zaseban kulturni okrug t. j. specifično određenu kulturu. A jer su njihovi kulturni okruzi međusobno srodni po svim kontinentima, to svi zajedno čine jedinstvenu kulturnu familiju t. j. opći kulturni okrug (isp. I. c. str. 204.—205.). Nadalje svi kriteriji za određivanje relativne kronologije po geografskom položaju (ibid. 205.) nedvojbeno utvrđuju, da je svaki njihov kulturni okrug u svom kontinentu najstariji. Odatle pak slijedi, da je za etnologiju očito, kako je cijela njihova kulturna familija uopće najstarija kultura t. j. relativna prakultura. To potvrđuju također: lingvistika, antropologija i prehistorija. Potrebno je, da cijelu argumentaciju konkretno izložimo.

Prije svega valja da naglasim, da se originalna kultura navedenih plemena i naroda gotovo nigdje ne nalazi sasvim čista. To je i razumljivo. Preko njihovih glava prešlo je toliko seoba naroda i kulturnih valova, kako ćemo čuti, da su upravo morali da silom prilika štošta preuzmu od mladih kultura, premda inače izbjegavaju dodir s drugim narodima. Ta je činjenica od najveće važnosti za prosuđivanje njihove religije. Da su pak stanoviti elementi kulture uistinu naknadno naplavljani od mladih kulturnih valova i da prema tome ne spadaju u originalnu kulturu dotičnih plemena, to nedvojbeno pokazuju kriteriji forme i kvantiteta. Oni naime upućuju te elemente na susjedne mlađe kulture, u kojima se nalaze u izrazitijim formama i u organskoj cjelini. Na te naknadne prijenose obazrijeti ćemo se kod izlaganja njihove religije. Sada treba da skupimo samo originalne elemente relativne prakulture. Podatke nam pružaju izvori, što ću ih navesti kod izlaganja religije, a većim su dijelom sabrani također i u djelu »Der Mensch aller Zeiten« (III. Bd. W. Schmitd-

W. Koppers, Völker und Kulturen. 1. Halbbd. str. 158.—190., 396.—470. i 646. ss.).

Gospodarstvo je u relativnoj prakulturi karakterizirano sabiranjem slobodnih darova prirode: muž lovi raznovrsne životinje, a žena skuplja bilje, sjemenje i korijenje. Vrtljarstvo, ratarstvo i stočarstvo posve je nepoznato. Hrana je dakle mesnata i biljevna, ali meso ipak preteže. Meso se prži ili peče, i to većinom tako, da se jednostavno položi na žeravicu, a katkada i tako, da se sa lišćem omotano stavi u rupu u zemlji i pokrije vrućim pepelom. Mnogo se rjeđe meso kuha, i to u cilindrima od bambusa. Opojnih sredstava i žestokog pića nema. — U ergologiji najveću važnost ima *oružje*. Po njemu se naime relativna prakultura raspada u tri sloja, koja se mogu u Juž. Aziji i u Oceaniji, a donekle i u Africi, da razluče, dok u Juž. i Sjever. Americi dolaze većinom izmiješani. P i g m e j s k i sloj pozna luk i strijelu. Luk ima okrugli, ovalni ili na polokrugli prerez, ali u posljednjem događaju tako, da je konveksna strana izvanjska, a ravna strana stoji prema tetivi. Tetiva je od rotanga ili uopće od biljevnog materijala, a pričvršćena je omatanjem oko zašiljenih krajeva luka. Šiljak je strijele od kosti ili od drveta. Ako strijela ima zaperje, onda je to ili list ili pero; list se naprosto zatakne u pukotinu drška, a pero je redovito pričvršćeno tangencijalno, i to ili potpuno položeno ili u obliku stremena. Svim tim osebinama razlikuje se luk relativne prakulture od lukova matrijarhatskih ratara i nomadskih stočara. U t a s m a n s k o m sloju dolaze priproste okrugle čule za bacanje i koplja, koja ili imaju drveni šiljak ili nose na gornjem kraju smolom prilijepljene zubce od kremenca. To se oružje u svojim osebinama veoma razlikuje i od koplja totemističkih lovaca i od čule matrijarhatskih vrtljara, a pogotovo od raznovrsnih čula polinezijsko (-sudanske) kulture. U b u m e r a n š k o m sloju nalazimo oružje istog imena t. j. bumerang. To je plosnato drvo sa dva kraka, koji se sastaju pod stanovitim kutom, a ima i to svojstvo, da se može sâm od sebe da povrati na mjesto, iz kojega je bačeno. Ta mudrolija uopće ne dolazi izvan područja (današnjeg i prijašnjeg) relativne prakulture. U istom sloju dolaze također bumeranške čule za udaranje i prosti štitovi nalik na batinu. Što se tiče *proizvodnja vatre*, to su Minkopi svakako najoriginalniji: nemaju naime nikakove metode! I da kojim slučajem ugasnu sve vatre na Andamanima, oni ne bi znali da načine novu. Kako su došli do prve vatre, to ostaje dakako problem, makar ga njihovi miti hoće da rješavaju na razne načine. Ostali predstavnici relativne prakulture raznim načinima proizvode vatru: trvenjem (pluženjem), vrtanjem, pilenjem i izbijanjem. Ne može se još da vidi, da li pojedine metode odgovaraju spomenutim slojevima relativne prakulture. Donekle je to vjerojatno, jer neke primarne (i

sekundarne) kulture imaju redovito jednu stalnu metodu, a njihovi kulturni elementi izvire dakako iz relativne prakulture. Od *oruda* zajednička je svim slojevima batina za iskapanje korijenja, koja često puta nosi kuku na jednom kraju (očiti izvor za kasniju motiku!) Inače dolazi još u pigmejskom sloju više ili manje neodređeno oruđe za male usluge, i to iz kosti, drveta ili iz školjke, a rijetko iz kamena, koji im uostalom služi u neizrađenom stanju. Tasmanski (i bumeranški) sloj poznaje izrađeni ručni batić iz kamena, dosta stalnog oblika, a služi i kao sjekira i kao čekić. Glede *posuda* valja da ponajprije naglasim, da je lončarstvo sasvim nepoznato. U sva tri sloja dolaze avani, u kojima se razbija sjemenje, posude za vodu i za med, košare neodređenog oblika i torbe, a sve to iz kore, bambusa, drveta ili iz kože. U tasmanskom i bumeranškom sloju nalazimo košare, pletene u spiralnim gužvama tako, da poprečni trakovi hvataju uvijek samo jednu gužvu. Time se dostatno razlikuju od košara matrijarhatskih vrtljara. Gotovo općenito i karakteristično *prometalo* je splav. Dvojbeno je, da li čamac iz kore ili iz kože spada u prvotnu relativnu prokulturu. Što se tiče *odijela*, treba da razlikujemo tropske i hladnije krajeve. U tropskim krajevima odrasli nose oko pojasa vrpcu, na kojoj visi lišće ili snopak lišća, rese ili trakovi lika, grančica ili komad kože, da pokrije pudenda. U ostalim krajevima oblače nestrojenu životinjsku kožu bilo naprosto kao ogrtač, bilo kao potpuno odijelo. Karakterističnoga nakita nema. *Stan* imaju u špiljama ili pod grmom, koji povežu i pokriju, ili u kolibama t. j. u građevinama, kod kojih krov nije odijeljen od stijena. Kolibe su jednostavan ili dvostruki vjetrobran (»polukrov«), ili imaju oblik potpunog ili polovičnog čunja ili kubeta (»košnice«). Dosta je vjerojatno, da kolibe u obliku kubeta pripadaju bumeranškom sloju. Osim ognjišta i ležaja od granja i lišća nema drugog namještaja. Odijelom i stanom veoma se razlikuje relativna prakultura od primarnih i sekundarnih kultura. — U sociologiji ističe se individualna i redovito monogama obitelj kao temeljna organizacija. Poliginija dolazi donekle do izražaja u tasmanskom i bumeranškom sloju. Svuda vlada patrijarhat i lokalna egzogamija, koja se osniva na krvnom srodstvu, jer se srodne obitelji drže na okupu. Plemenska organizacija postoji tek u nejasnim konturama. Ako ima kakovih poglavica, to nijesu nasljedni niti posjeduju vlast nad »starima« t. j. nad glavarima pojedinih obitelji. »Stari« ravnaju također inicijacijom ceremonijama, u kojima se dorasli mladići (i djevojke) proglašuju ravnopravnim članovima plemena i poučavaju ih u plemenskim tradicijama. To je uredba od najveće važnosti za upoznavanje religije prakulturnih plemena i naroda. Kod Minkopa i u Sjevernoj Americi nalazimo individualni, a kod Semanga i u Australiji spolni totemizam. Lokalnog (ženidbenog)

totemizma ne pozna relativna prakultura. Svojim socijalnim uređenjem je relativna prakultura u najvećoj opreci sa primarnim i sekundarnim kulturama. — Izrazite umjetnosti gotovo i nema. Ornamentika je neodređenog tipa. Plastika i slikarstvo također su u povojima. San (i Vedda) imaju doduše već dosta razvijeno slikarstvo po stijenama pećina i špilja, ali je vjerojatno, da to potječe od tuđeg utjecaja. Pjesnička žica očituje se donekle u mitima i u nekim prikazivanjima prigodnom inicijacionih ceremonija. Igre i plesovi su dosta razvijeni, a prate ih većinom pljeskanjem ruku. Izrazito glazbalo dolazi jedino u bumeranškom sloju. To su t. zv. zvečne palice (Klangstäbe). Sve zajedno pokazuje ogromnu razliku između relativne prakulture i ostalih kultura. — Znanost, dakako u najširem smislu riječi, bolje se očituje. Brojke poznadu svi predstavnici relativne prakulture, ali brojčani je sistem vrlo jednostavan. Većina imade posebne izraze samo za 1, 2 i 3. Više od 3 je »puno« ili »jako puno«. Neki ipak idu i dalje, i to zbrajanjem temeljnih jedinica: 4 je »2 i još 2« i sl., ili dolaze do 5, a to je »jedna ruka«. — Filozofija t. j. uopće zdravo mišljenje odražuje se na više načina. Brojenje uopće, a još više pojedini jezici pokazuju, da spomenuta plemena i narodi poznaju opće pojmove. Svi imadu riječi, koje izražavaju opća imena. Neki opet dijele sva poznata bića prirode u stanoviti broj razreda, koji se na imenicima očituju u određenom sufiksu ili prefiksu. Tako na pr. Minkopi određenim prefiksima imenica dijele ponajprije sva bića u neživa (uključivši i biljke) i živa. Ovaj drugi razred dijeli se opet u neljude i ljude. Nadalje dijelovi ljudskoga tijela razvrstani su u sedam grupa, koje su prenesene i na ona neživa bića, koja su u kakovom savezu s dotičnim dijelovima ljudskoga tijela (isp. SP. 121.). Kako se vidi, to je već dosta komplicirani sistem. Ali napose treba da istaknemo, da prva dva razreda (neživa i živa bića) nužno pretpostavljaju pojam »sve« ili »sve, što postoji«. Nadalje su predstavnicima relativne prakulture dobro poznati princip dostatnog razloga i princip kauzaliteta. To pokazuje ponajprije cijela ergologija, jer bez tih principa ne bi mogli izraditi svoje oružje, oruđe i sl., makar to bilo ne znam kako jednostavno i neugledno. Isto potvrđuje i niža mitologija, koja je dosta razvijena, i to kako svojim ciljem, tako i načinom, kojim hoće da taj cilj postigne. Cilj je naime niže mitologije, kako sam već izložio, da na svoj način istumači različite pojave i događaje. Osniva se dakle na onom neutaživom »zašto?«. Način pak, kojim niža mitologija u prvom redu rješava zagonetke prirode, jest personificiranje prirodnih pojava. Miti pridavaju predmetima prirode ljudsku spoznaju i volju, koje da su uzrok prirodnim pojavama, i to u većoj ili manjoj mjeri prema veličini i važnosti pojedine pojave, dakle prema principu do-

statnog razloga. Ako sada približimo tomu »nagonu kauzali-teta« poznati pojam »sve«, nije li onda i na relativnoj prakulturi moralo da nastane pitanje: a što — ili prema utvrđenom načelu personificiranja bolje — tko je uzrok »svemu«? Tako nas eto predstavnici relativne prakulture dovedoše na vrhunac filozofije, a time opet u isto vrijeme i na prag religije. Zato ćemo kod izlaganja religije vidjeti, da li i kako su odgovorili na to vrhovno pitanje. Tamo ćemo također upoznati, da se relativna prakultura i religijom veoma razlikuje od ostalih kultura.

Na temelju dakle kriterija forme i kvantiteta utvrđeno je danas, da pojedina plemena i narodi relativne prakulture tvore u svim kontinentima specifično određenu kulturu (zaseban kulturni okrug), odnosno da svi zajedno sačinjavaju jedinstvenu kulturnu familiju ili vlastiti opći kulturni okrug. To pak znači, da je ta kultura nastala samo jednom, na jednom mjestu zemaljske kruglje. Otuda se ona polako širila preko svih kontinenata, a ujedno se putem diferencirala (bilo unutrašnjim razvojem ili izvanjskim utjecajem) u tri sloja, u kojima je danas nalazimo na različitim mjestima zemlje (isp. Bog. Sm. XIII. br. 2. str. 202.—203.). Ako pak jednim pogledom obuhvatimo sve elemente relativne prakulture zajedno, vidimo, da su oni povezani u organsku cjelinu, koju napose karakterizira najveća jednostavnost i primitivnost. Za evolucioniste mora to da bude ujedno i najveći dokaz, da je to i relativno najstarija kultura. Oni to u glavnom i priznaju, ali po njihovom mišljenju luk i strijela, bumerang, monogamija i opći pojmovi ne bi smjeli da se broje amo. No to je nekonsekventno. S druge strane opet upravo među nosiocima te kulture tražili su »narode bez religije«. Neke su od njih uistinu i proglasili areligioznima (isp. I. c. 197.). Da to ne stoji, vidjeti ćemo doskora. Otud se vidi, da načelo »kulturne visine« nije niti za evolucioniste sigurno mjerilo relativne kronologije: uvijek može nešto da »smeta«. Ali kulturno-historijska metoda ima za relativnu kronologiju objektivnih kriterija, što ih pruža geografski položaj pojedinih kultura, a utvrđuje osobito lingvistika.

Ako promotrimo geografski položaj svih predstavnika relativne prakulture¹ vidimo ponajprije, da njezine kulturne

¹ Isp. SP. 39.—41.: F. Gräbner, Kulturkreise und Kulturschichten in Oceanien, Zftf. f. Ethn. Jg. 37./1905. str. 39.—42.; Id., Die melanesische Bogenkultur und die ihre Verwandten, A. IV. 730.—733.; B. Ankermann, Kulturkreise und Kulturschichten in Afrika, Zftf. f. Ethn. I. c. 82.—83.; P. W. Schmidt, Kulturkreise und Kulturschichten in Südamerika, ib. Jg. 45./1913. str. 1020.—1023.; Id., Die kulturhistorische Methode und die nord-amerikanische Ethnologie, A. XIV./XV. 559.—561.

okruge u pojedinim kontinentima tvore raskidane i rastepe i kulturne oblasti, koje su tako malene, da njihovi nosioci broje danas najviše nekoliko hiljada, a često puta tek par stotina glava. Te su oblasti stjerane u zatvorena gorja, uske gorske doline, neprohodne prašume, izolirane otoke i u pustinje. Osim toga su te oblasti većinom okružene sa svih strana velikim narodima, u kojih imade naslaga od dva, tri ili još više kulturnih valova, a udaljene su te oblasti jedna od druge po više geografskih stupnjeva. U takovom su položaju u prvom redu upravo pripadnici pigmejskoga sloja t. j. oni nosioci relativne prakulture, koji su među sobom i s kulturnog i s antropološkog gledišta najbliži i najrodniji (SP. 24. ss. i 43. ss.). To su 1. Pigmejci: Minkopi na Andamanima, Semang na Malaki, Aeta na Filipinima, melanezijski Pigmejci u centralnoj Novoj Gvineji i na Novim Hebridima i Negrili u ekvatorijalnoj prašumi Afrike; 2. Pigmoidi: Vedda na Ceylonu, Senoi na Malaki, Toala na Celebesu i Kubu na Sumatri. 3. Sličan položaj imadu također: Pre-Dravidi u zatvorenom gorju Nilgiri u Prednjoj Indiji; San (Busmani) u pustinji Kalahari, Kindiga i Sandave u istočnoj Africi između velikih jezera, Niloti u poriječju gornjeg Nila; Tehnelče, Puelče, Čarua i Gvaikuru u stepama Argentine, Uitoto u južnim Kordiljerama na pritoku gornjeg Amazona, zapad. Algonkin i Seliš u sjevernim Kordiljerama na pritocima gornjeg Misurija. Ti narodi pripadaju bumeranškom, odnosno miješanom sloju relativne prakulture. Iz takovog pak geografskog položaja i iz međusobne (šire i uže) kulturne srodnosti spomenutih plemena i naroda mora da zaključimo: da su oni u pojedine kontinente došli prvi od svih današnjih naroda zemlje, i to u velikim i kontinuiranim grupama i u cjelovitim kulturnim okruzima, ali da su ih kasniji valovi narodâ i kulturâ raskidali i rastepli u današnje neznatne i međusobno vrlo udaljene kulturne oblasti. Da su naine kasnije došli, ne bi bili mogli u tako malenim grupama da se probiju kroz sve velike narode, koji ih danas okružuju. Na mnogim mjestima, napose u Americi, gdje plemena i narodi relativne prakulture zapremaju razmjerno najveće površine²; ostali su još svježiji tragovi procesa, koji je cjelovite kulturne okruge relativne prakulture raskidao u izolirane kulturne oblasti. Cijela argumentacija još više vrijedi za ostale predstavnike relativne prakulture, koje nalazimo upravo na skrajnjim rubovima zemaljske kopnene površine i najdalje od svih mogućih ulaza u pojedine kontinente. Ovi su većinom također ograđeni od ostalog kontinenta kakovom gorskom kosom tako, da sjede kao u kotlu između morske obale i gorskog zaleđa. To su

² Dokaz, da je Amerika od svih kontinenata zadnja bila napučena i relativno kasno proživjela krize velikih narodnih i kulturnih gibanja.

4. Tasmanci i plemena na skrajnjem jugoistoku Australije t. j. Kurnai, Čepara, Juin i Kulin; nadalje Dama, Nama (Hotentoti) i Zulu na skrajnjem jugu Afrike; zatim Jagan, Ona i Alakaluf na Ognjenoj Zemlji, te Džes i Puri-Koroados u istočnom kutu Brazilije; napokon Juki, Hoka, Penuti, Jurok i Višok u (centralnoj) Kaliforniji, Paleo-Eskimi na Baffin-Landu i oko Hudson-Bai, Ainu na Sahalinu, Jeso i na Kurilima i Lapi na skrajnjem sjeveru skandinavskog poluotoka. Pripadaju tasmanskom i bumeranškom, odnosno miješanom sloju. Na svojim jadnim splavima ili čamcima iz kore i iz kože sigurno nijesu mogli preploviti Tihi, Indijski i Atlantski Ocean. Putovali su dakle kopnom. A kako Australija, Afrika, Juž. i Sjv. Amerika, odnosno naprama tim kontinentima također i Eurazija (t. j. Azija s Evropom), imaju svaka samo jedan kopneni ulaz, koji leži upravo na protivnoj strani današnjih naseobina tih plemena i naroda, treba da zaključimo: da su oni na taj ulaz prvi unišli i pod pritiskom kasnijih narodnih i kulturnih gibanja konačno dospjeli do protivnih rubova kontinenta.

Iz svega toga slijedi, da su spomenuta plemena u svim kontinentima najstarija, a prema tome i uopće najstarija od svih današnjih plemena i naroda na zemlji t. j. ova su plemena uistinu predstavnici relativne prakulture. Izvode entnologije potvrđuje većinom i: lingvistika, antropologija i prehistorija.

Pigmejci (osim Minkopa), Pogmoidi i Pre-Dravidi danas više ne govore svojim jezikom. Oni su preuzeli jezike svojih velikih susjeda, u sredini kojih tako reći plivaju poput otočića u oceanu. Međutim jezik, što su ga preuzeli, većinom ne govore u današnjem obliku svojih susjeda, nego u nekom posebnom, i to arhajskom tako, da ih ti susjedi gotovo više i ne razumiju.³ Nadalje Minkopi su sačuvali svoj originalni jezik, koji stoji sasvim izoliran posred ogromnih jezičnih stabala: dravidskog, austričkog i indo-kineskog (SP. 120.). Tragovi originalnog jezika zapažaju se također i kod Semanga, Negrila i kod nekih Pre-Dravida.⁴ Nešto slično javljaju u najnovije doba i sa područja Aeta. Sve to utvrđuje, da su Pigmejci, Pigmoidi i Pre-Dravidi najstariji poznati narodi Azije i Afrike. Zanimive su u tom pogledu i tradicije Pigmejaca i njihovih susjeda. Svuda se naime Pigmejci smatraju prastanovnicima i gospodarima svoga kraja. Zato drže ostale narode u svom susjedstvu prostim »otimačima«. A Negrili na pr. izvode iz toga i praktične zaključke. Ako naime oni, »ljudi« (ostali su samo »stranci«!),

³ SP. 116.—119., A. III. 21. i A. VI. 809.; isp. R. Heine-Geldern, Südostasien u G. Buschan, Illustrierte Völkerkunde II. 696.

⁴ Ib. 117.—119.; P. W. Schmidt, Die Gliederung der australischen Sprachen, Wien 1919. str. 22.

od tih »otimača« svake godine »uzmu« nešto poljskog priroda ili stoke, koliko im je potrebno za život, onda to nije krada, nego samo pobiranje neke vrsti »najamnine«, na koju imaju pravo, i koja ih može barem donekle da odšteti za pretrpljenu nepravdu, jer su ti »stranci« prodrli u »njihove šume« i počeli da razgone »njihovu divljač«. Okolni pak narodi nesamo da svuda priznaju prerogative Pigmejaca, nego na pr. u Africi i dragovoljno ustupaju dio lovine, čim susretnu kojega od »ljudi«, jer su, uvjereni, da bi inače imali u lovu »smolu«. ⁵ Napokon antropolozi nalaze na Pigmejcima tako primitivne, odnosno »infantilne« biljege, te su neki pripravnici, da ih na temelju (ograničenog) »biogenetskog zakona« priznaju najstarijom rasom roda ljudskoga (SP. 27.—29.).

Lingvistička otkrića P. W. Schmidta o Australiji također veoma potvrđuju izvode etnologije o kronologiji relativne prakulture. Tasmanci naime i jugoistočni Australci tvore zasebnu lingvističku grupu, koja se razlikuje od svih australskih jezika vrlo odlučnom osebinom: posesivni naime genitiv stavlja iza imenice, koju poblizhe određuje. ⁶ Kako opet Tasmance u svakom pogledu, a napose u antropološkom, općenito smatraju najstarijim narodom Oceanije (isp. A. X./XI. 652.), to poradi lingvističkih veza mora taj zaključak da vrijedi i za jugoistočne Australce. Ali oni su sa Tasmancima usko povezani i antropološkim biljezima, koji opet jedne i druge približuju pigmejskom tipu (SU. 200. s N. 1.). Napokon je vrijedno spomenuti i to, da uvaženi antropolog Klatsch drži uopće Australce za »Pre-Neandertaloide« t. j. starijom rasom od najstarije prehistorijske — Neandertala (SP. 41.—42.)!

U Africi su najnovija lingvistička istraživanja dovela do vrlo važnog rezultata: pokazala su jezičnu srodnost naroda Dama, Nama i San sa Kindiga i Sandave, kojima se onda priključuju i ostaci originalnih jezika pigmejskih Negrila. ⁷ Tako su grupe zastupnika relativne prakulture u centru i na skrajnjem jugu Afrike genetički najuže povezane. Taj zaključak podupire i antropologija (ib. 98.—99.). Iz te pak najuže genetičke veze slijedi nedvojbeno dalje, da su nam obje grupe uistinu sačuvali najstariji narodni i kulturni val Afrike. Zaključak postaje snažnijim na temelju geografskog položaja obiju grupa, a povrhu toga vrijede za sve članove cijele te familije posebni argumenti, koji utvrđuju Pigmejce Negrile najstarijom rasom uopće. Važne su također lingvističke činjenice i u pogledu

⁵ A. Le Roy, Die Religion der Primitiven, autor. prijevod djela »La Relig. des Prim.«, Rixheim i E. 1911. str. 439.—440.; SP. 39.

⁶ P. W. Schmidt, Die Glied. der austr. Spr. 17.—18., 21. i 266.—267.

⁷ A. Drexel, Gliederung der afrikanischen Sprachen, A. XVI./XVII. 93.—96., 101.—103.

Nilota i Zulu. Niloti naime tvore zasebnu jezičnu grupu, koja ipak ima nekih elemenata iz porodice Dama-Sandave-Negrili (ib. 72., 102., 104.—107.). Zulu pak govore danas čistim jezikom Bantu. To znači, da su Niloti i Zulu jezična i narodna mješavina. A to se uistinu jasno vidi i na njihovoj kulturi: Niloti i Zulu, kao i većina Pigmoida, Pre-Dravida i američkih predstavnika relativne prakulture, primili su najviše elemenata mladih kultura. Treba da spomenemo još i ovo: Svi ovi narodi većinom su nosioci bumeranškog sloja relativne prakulture. Već lingvističko stanje Nilota čini donekle vjerojatnim, da je i čisti bumeranški sloj samo mješavina pigmejskog ili tasmanskog sloja s nekom određenom mladom kulturom. Mislim napose na kulturu matrijarhatskih vrtljara. No poradi formalne sukladnosti stanovitih dijelova njezinog sadržaja (napose bumeranga, kolibe u obliku kubeta i lunarne mitologije prvog ili drugog tipa) moralo bi se da zaključi, da je ta mješavina nastala samo na jednom mjestu, odakle se dalje po svijetu širila kao cjelina. A do toga zaključka (s oznakom »wahrscheinlich«) uistinu i dolazi P. W. Schmidt u svojoj najnovijoj raspravi o općenitom odnošaju između pojedinih kulturnih i lingvističkih okruga, odnosno porodica, kako mi javlja u listu od 31. VII. o. g.⁸ To je dakle važan putokaz napose za hierologiju!

Napokon svi priznaju stanovnike Ognjene Zemlje, Džes i centralne Kalifornije najstarijim narodima Amerike, i to poradi njihove lingvističke izoliranosti pokraj i posred velikih jezičnih stabala u vezi s njihovim geografskim položajem.⁹ Zanimljivo je također, da stanovnici Ognjene Zemlje i Džes pokazuju u antropološkom pogledu pigmoidske biljege.¹⁰ Sve to vrijedi i za Ainu u Sjevernoj Aziji.

O potvrdi, što je prehistorija daje etnologiji u pogledu kronologije relativne prakulture, o tome ću napose govoriti u četvrtom poglavlju ove rasprave. Ovdje je dovoljno da naglasim, da materijalni elementi etnološke prakulture nalaze razmjerno dosta formalnih (i kvantitativnih) paralela u paleolitu (u franc. značenju riječi t. j. njem. »Altpalaeolithikum«), dakle među najstarijim prehistorijskim kulturama, u prehistorijskoj praksi.

Tako smo eto izvanjskim i objektivnim kriterijima sigurno utvrdili cijeli niz pravih, autentičnih predstavnika relativne pra-

⁸ Cijela rasprava biti će doskora i štampana u drugoj polovici trećega sveska njegovoga djela »Der Mensch aller Zeiten«.

⁹ F. Krause, Die Kultur der kalifornischen Indianer, Leipzig 1921., str. 1.—2., 84., 91.: W. Krickeberg, Amerika u G. Buschan I. c. I. 77., 238., 318.

¹⁰ P. W. Schmidt, Kulturkreise und Kulturschichten in Südamerika, I. c. 1022.

kulture. Njihove dakle originalne religijske nazore moramo da bez priuzdržaja smatramo najstarijima, do kojih pozitivna profana znanost uopće može da dođe direktnim putem. Velim »originalne«, jer sam već prije naglasio, a kod izlaganja lingvističkog stanja afričkih predstavnika i konkretno obrazložio, da treba da računamo i sa primjesama iz mladih kultura, i da te primjese mogu da budu i takove naravi, da su sa originalnom svojinom srasle kao u organsku cjelinu. Ali kod razlučivanja originalnih i tuđih elemenata opet nema mjesta samovolji i subjektivnom ocjenjivanju unutrašnje njihove vrijednosti. Tim razlučivanjem treba da i opet ravnaju objektivni kriteriji forme i kvantiteta, koji pokazuju, što se smije i što mora da se odbije na račun utjecaja mladih kultura. Tom metodom izložiti ću religijske elemente svih predstavnika relativne prakulture, o kojima imade sigurnih podataka, i to onim redom, koji sam označio u »Sadržaju« na čelu ove rasprave. Premda o nekima nema dostatnih ili pače nikakvih podataka, ipak većina njih daje dosta široku i jaku bazu za općenitu sliku o religiji relativne prakulture. Osim toga smijemo pojedine manjkave crte i nejasne izvještaje međusobno popunjavati i interpretirati, nakon što smo utvrdili kulturnu srodnost svih predstavnika relativne prakulture: svi zajedno tvore jednu kulturnu familiju.¹¹

(Nastavak slijedi.)

¹¹ Gdjegod mogu, služim se izvorima prve ruke, a važne izvještaje navodim redovito in extenso (u doslovnom prijevodu). Gdje ne mogu do takovih izvora da dodem, upotrebljavam citacije priznatih autora, i to u prvom redu P. W. Schmidta, koji se specijalno bavi hierologijom relativne prakulture. Jednaku vrijednost u tom pogledu imade i djelo V. Cathreina (C. I.—III.): to je zbirka izvora prve ruke u njemačkom prijevodu, koji sam mogao na više mjesta i da provjerim.